

להגדיר את המציאות

מנהיגים דגולים ניחנים בין היתר בכישרון (שלכולנו יש מה ללמוד ממנו) למסגר את המציאות למען הקבוצה. הם מגדירים את מצבה של הקבוצה. הם מצביעים על מטרותיה. הם מנסחים את בחירותיה. הם מספרים לנו היכן אנחנו ולאן אנחנו הולכים באופן ששום נוטן לווייני אינו יודע לעשות. הם מראים לנו את המפה ואת היעד, ועוזרים לנו לראות מדוע כדאי לנו לבחור בדרך אחת ולא בדרך אחרת. זהו אחד מתפקידיהם הסמכותיים ביותר של מנהיגים, ומכולם היטיב לכצעו משה בספר דברים. הנה, כך הוא עושה זאת בפתחת פרשתנו:

ראה, אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. את הברכה – אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום. וקללה – אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם, וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום, ללקח אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם (דברים יא, כו-כח).

והנה שוב, בנוסח מרשים אפילו יותר, לקראת סוף החומש:

ראה, נתתי לפניך היום את השמים ואת הטוב ואת המות ואת הרע... העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ: השמים

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה – ובסרת בחיים, למען תקנה אתה ונרעך (דברים ל, טו-יט).

משה כעצם מגדיר את המציאות לדור הבא ולדורות כולם. הוא עושה זאת כהקדמה למה שהוא עתיד לומר בפרקים הבאים: פירוט שיטתי של מערכת המצוות היהודית, בכל תחומי החיים, לקראת התיישבותה של האומה בארצה. משה חושש שמרוב עצים העם לא יראה את היער. תרי"ג המצוות הן אכן מערכת מפורטת. מטרתה לקדש את כל היבטי החיים, מהרגלי השגרה עד למבנה החברה ומוסדותיה. היא מבקשת לעצב עולם חברתי שבו אנו הופכים כל חויית חולין למפגש עם השכינה. לכן, לפני שהוא נכנס בנאומו לפרטי המצוות הוא משרטט את הכלל, את המסגרת – ומציב בחירה פשוטה בתכלית.

אנחנו עם ייחודי, הוא אומר לדור החדש. אנחנו אומה קטנה. אין לנו לא ריבוי האוכלוסין, לא העושר ולא הנשק המתוחכם שיש לאימפריות גדולות. אנחנו קטנים אפילו יותר מרוב האומות הקטנות שסביבנו. נכון לעכשיו, אפילו ארץ אין לנו. אבל אנחנו שונים, והשוני מגדיר אחת ולתמיד מי אנחנו ולמה אנחנו. ה' בחר בנו להיות מניותיו בבורסת ההיסטוריה. הוא פדה אותנו מעבדות ואימץ אותנו בברית של שותפות.

הוא לא בחר בנו בזכות מעלותינו התרומיות. "לא בצדקתך ובלישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם" (דברים ט, ה). איננו צדיקים יותר מאחרים, אומר משה. נבחרנו משום שאבותינו – אברהם, יצחק, יעקב, שרה, רבקה, רחל ולאה – היו האנשים הראשונים שנענו לקריאתו של האל האחד וללכת אחריו, לעבוד לא את הטבע אלא את בורא הטבע, להעריך לא את הכוח אלא את החסד והרחמים, לבנות לא חברה מעמדית אלא חברה המכבדת את כל בניה במידה שווה ואשר שמה בראש מעייניה את האלמנה, היתום והגר.

אל תחשבו, אומר משה, שנוכל לשרוד כעם בין העמים העובד את אלוהיהם וחי את חייהם. אם כך נעשה, נהיה כפופים לחוקים האוניברסליים המושלים בחיי האומות משחר התרבות עד ימינו. אומות נולדות, צומחות, פורחות, ואז מתמסרות לשביעות רצון עצמית, שוקעות בשחיתות, מתפלגות, מובסות, ולבסוף גוועות אלי קבורה מכובדת יותר או פחות במוזיאונים ובספרי ההיסטוריה. עם ישראל קטן ופגיע, והגורל הזה יפקוד אותו בלי שיהוי רב. לכך קורא משה "הקללה".

החלופה פשוטה – אם גם תובענית ועמוסת פרטים. עניינה להעמיד את אלוהים כריבוננו, כשופט מעשינו, כמעצב חוקינו, כמוציא לפועל של חירותנו, כמגן ייעודנו וכמושא פולחננו ואהבתנו. אם נשתית את קיומנו על ישות פבירה לאין ערוך מאתנו, נתרומם לגבהים שאחרת לא נגיע אליהם לעולם. אך לשם כך דרושה נאמנות מוחלטת לאלוהים ולמצוותיו. זו הדרך היחידה להינצל כאומה מִקֶּבֶר, מקרב ומקבר.

אין זה חזון פוריטני כלל ועיקר. שתיים ממילות המפתח בספר דברים הן אהבה ושמחה. השורש אה"ב מופיע פעמיים בספר שמות, פעמיים בספר ויקרא, אף לא פעם אחת בספר במדבר, ועשרים ושלוש פעמים בספר דברים. השורש שמ"ח מופיע רק פעם אחת בכל חומש – לבד מחומש דברים, שהוא מופיע בו תריסר פעמים. משה איננו מצניע את העובדה שחיי הברית יהיו תובעניים. לא אהבה ולא שמחה יכולות לחול על חברה שלמה אם אין מתקיימים בה קודים של הגבלה עצמית ושל מחויבות לטוב המשותף.

משה יודע שאנשים חושבים ופועלים תכופות בדרכים של טווח קצר, ומבכרים את העונג של היום על פני האושר של מחר ואת הרווח האישי על טובת החברה כולה. הם עושים שטויות,

כיחידים וכציבור. על כן, לאורך כל ספר דברים, הוא שב ומטעים כי הדרך לשגשוג ארוך טווח – ה"טוב", ה"ברכה", החיים עצמם – כל עניינה הכרעה פשוטה אחת: קבלו את ה' כריבונכם, עשו את רצונו, והברכות יבואו. ואם לא תעשו כן, מוקדם או מאוחר תיכבש ארצכם ואתם תיָזרו בין העמים ותדעו סבל העולה על כל דמיון. בזאת הגדיר משה את המציאות לבני ישראל בזמנו ובכל זמן.

מה לזה ולמנהיגות? התשובה היא שמשמעותם של מאורעות אף פעם איננה ניכרת מתוך עצמה. היא תמיד נתונה לפרשנות. לפעמים, מתוך פחו או פחד או קוצר ראות, מנהיגים שוגים בהבנתה. נוויל צ'מברליין הגדיר את האתגר לנוכח האיום הנאצי כהשגת "שלום בזמננו". צ'רצ'יל הוא שהבין את השגיאה והגדיר את האתגר האמיתי, הגנת החירות מפני העריצות.

בזמנו של אברהם לינקולן היו בארצות הברית מתנגדים רבים לעבדות, כמו גם מצדדים רבים בה – אך לינקולן הוא שהגדיר את ביטול העבדות כצעד הנחוץ לשימור 'האיחוד' (המדינות שלא פרשו מארצות הברית; מדינות 'הצפון' במלחמת האזרחים). חזון גדול זה הוא שאפשר לו לומר, בנאום ההשבעה השני שלו (ב-4 במאוס 1865): "בלי זדון כלפי איש ועם צדקה לכול, מתוך ביטחון בצדק באשר אלוהים נותן לנו לראות את הצדק, הבה נמשיך בדרכנו לסיים את מלאכתנו, לאחות את פצעי האומה...". הוא לא הסכים שביטול העבדות וקץ המלחמה ייתפסו כניצחון של צד אחד על השני, אלא הגדיר אותם כניצחון של האומה כולה.

בספרי על הדת והמדע, 'השותפות הגדולה'¹, הסברתי שיש הבדל בין הסיבה לתופעה כלשהי לבין המשמעות שלה. חיפוש סיבות הוא תכליתו של הסבר. חיפוש משמעות הוא תכליתה של פרשנות. המדע יכול להסביר, אבל לא לפרש. האם עשר מכות

מצרים היו שרשרת של אירועים טבעיים, או עונש משמיים, או שני הדברים גם יחד? אין שום ניסוי מדעי היכול לענות על שאלה זו. האם קריעת ים סוף הייתה התערבות אלוהית בהיסטוריה, או מקרה קיצוני של רוח מזרחית שחשפה גדה של נהר קרום ששקע? האם הייתה יציאת מצרים פעולה אלוהית של שחרור, או סדרה ממוזלת של מקרים שאפשרה לקבוצת עבדים להימלט? גם לאחר שכל ההסברים הסיבתיים ניתנים, נשאר האלוהית הניסית – מאורע משנה היסטוריה שחותם יד אלוהים ניכר בו. תרבות איננה טבע. בטבע יש רק סיבות; את המשמעויות נותנת התרבות לבדה. האדם מתייחד מבעלי החיים בהיותו יוצר-תרבות ומחפש-משמעות, ודבר זה משפיע על כל מה שאנו עושים.

הפסיכולוג ויקטור פראנקל הרבה לומר שחינו נקבעים לא על ידי מה שקורה לנו אלא על ידי אופן תגובתנו למה שקורה לנו – ואופן תגובתנו תלוי בפירוש שאנו נותנים למאורעות. האם האסון שפקד אותי הוא לי סוף העולם, או שמא הוא הזדמנות לחליץ מעצמי משאבי גבורה ואצילות שלא הכרתי? נסיבות מסוימות עשויות להתפרש בצורה שונה בידי שני אנשים, באופן שיגרום לאחד מהם לומר נואש ולשני לאזור אומץ. העובדות זהות, המשמעויות מקוטבות. הפירוש שאנו נותנים למציאות משפיע על תגובתנו כלפיה, ותגובותינו הן המעצבות את חיינו – את חיי הפרט ואת חיי הציבור. צדק אפוא מקס דה-פרי, מנכ"ל חברת הריהוט האמריקנית 'הרמן מילר' ומחברו של רבי-מכר על מנהיגות, באומרו כי "האחריות הראשונה של מנהיג היא להגדיר את המציאות"².

כל משפחה, קהילה וארגון חווים משברים וניסיונות. האם הם מובילים לוויכוחים ולהטחת האשמות – או שהקבוצה רואה אותם כיד ההשגחה, כ"ירידה שהיא צורך עלייה"? האם הקבוצה משלבת זרועות כדי להתמודד עם האתגר? הרבה, אולי הכול, תלוי באופן

שהיא מגדירה בו את המציאות. דבר זה, בתורו, תלוי במנהיגות (או בהיעדרה) מתחילת הדרך עד למשבר. משפחות חזקות וקהילות חזקות מתאפיינות בכך שהאידיאלים שלהן ברורים להן, ולכן רוחות של תמורה אינן מערערות אותן.

משה היטיב לעשות זאת מכולם, כאשר שרטט את הבחירה: בין טוב לרע, בין חיים למוות, בין ברכה לקללה, בין הליכה בדרכי ה' לבין נהייה אחר אלילי נכר. בהירות זו מסבירה מדוע החיתים, הכנענים, הפריזים והיבוסים אינם עוד, ואילו עם ישראל חי וקיים למרות כל חילופי הנסיבות שחווה בתולדותיו הארוכות.

מי אנחנו? איפה אנחנו? מה אנחנו מנסים להשיג? איזה סוג אנשים אנחנו שואפים להיות? אלו הן השאלות שמנהיגים עוזרים לקבוצה לשאול ולמצוא להן תשובה. וכאשר קבוצה עושה זאת יחד, היא מתברכת בחוסן ובעמידות שאין שני להם.

שאלות לשולחן השבת:

- למה משה החליט להציג בפני העם מבט כללי על השקפת התורה דווקא בשלב זה של המסע?
- אם פרטי המצוות הם "העצים" והמבט הכללי הוא "היער", מהו היער של היהדות על פי הרב זקס?
- מדוע יכולתו של משה להגדיר לעם את המציאות מלמדת אותנו שהוא היה מנהיג גדול?

1 יונתן זקס, השותפות הגדולה: הרת, המדע והחיפוש אחר משמעות, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 2013, עמ' 3-23.

2 Max De Pree, *Leadership is an Art*, New York, Doubleday, 1989, p. 11

